

Adatok az alchymia történetéhez Magyarországon.

(Egy ábrával.)

DR. ORIENT GYULA tanársegédétől.

A túlesigázott képzelet játékának fantasztikus nyomait látjuk letéve azokban a múlt idők misztikus világából származó időviselt alchymiai emlékekben, a melyekhez a kolozsvári F. J. tud. egyetem vegytani intézete évekkal ezelőtt jutott.

A számos kézirat, eszköz, melyeket vegytani intézetünk igazgatója, DR. FABINYI RUDOLF egyetemi tanár úr az ily emlékek ismert sorsától, a pusztulástól megmentett, kiválóan becses adatokat tartalmaznak egyes magyarországi alchymisták törekvéseiről.

Növeli a kéziratok értékét a bennök foglalt, a chemia történelmére vonatkozó több számottevő adat, azok a sorok pedig, a melyek Erdély egyik nagy hírű fejedelmének nevéhez fűződnek, úgy chemiai, mint nemzet történeti szempontból, mondhatni, egyedül állók, s a gyűjteményt ritka becsüvé teszik.

Van a gyűjtemény között XVII. századból származó kézirat is, legnagyobb részük azonban a XVIII. század elejéről való, s nem lehetetlen, hogy a művek valamikor, a XVIII-ik században alakult, a bölcsek követ kereső nemzetközi alchymiai társulat magyarországi tagjainak, s a jóval később, a XVIII-ik század végén alakult „hermetikus“ társaságnak, vagy valamelyik tagjának a tulajdonában voltak valamikor. A hermetikus társaságnak abban az időben sok hive akadt Magyarországon, követője pedig még a múlt század elején Kolozsvárt is.

Mint az egyes kéziratokon talált jelzések „Josef Salabski Kronstadt“ igazolják, a gyűjtemény korábbi tulajdonosa, SALABSKI JÓZSEF brassói lakos volt, a kitől Z. P. kolozsvári iparos, majd néhány évvel ezelőtt, ez utóbbtól vétel útján a vegytani intézet birtokába jutott.

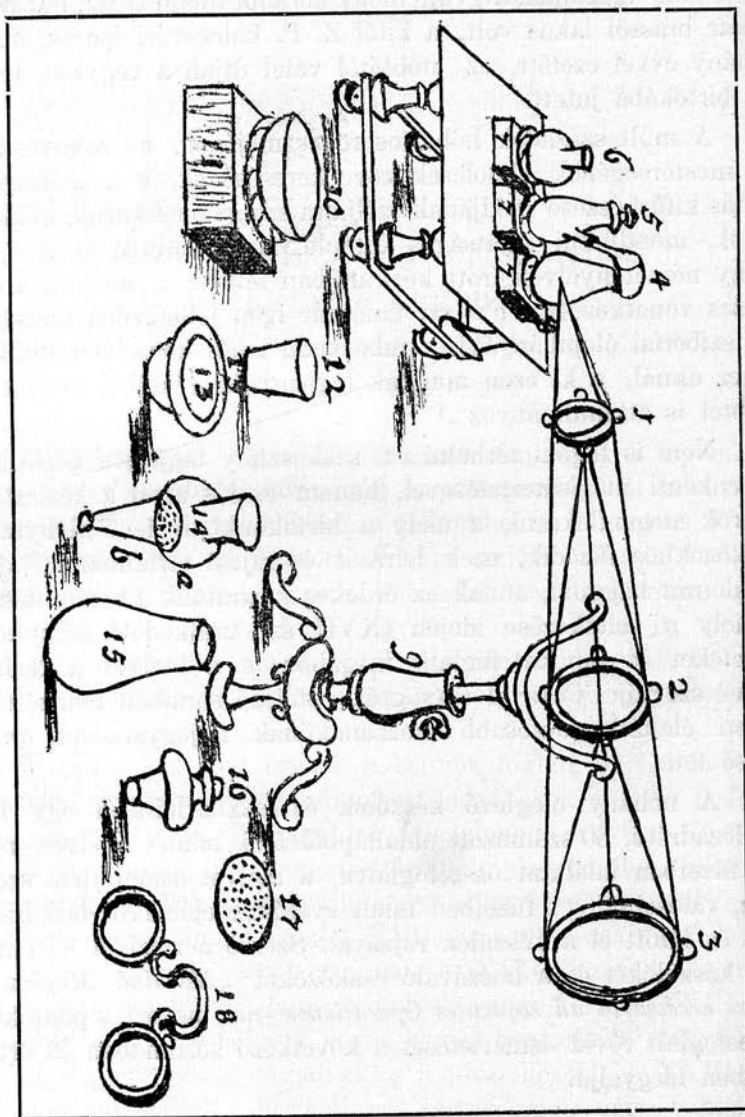
A múlt századok hóbortos rögeszméjének, az aranyesinálás mesterségének, a bölcsék köve keresésének, s a csodagyógyítás kifürkészése módjának céljaira szolgáló eszközök, módok, tanok, mondhatni sajátságos komplexumát találjuk, a gyűjtemény német nyelven írott kézírataiban letéve, a melyek olvasására vonatkozólag, FABINYI tanár úr igen jellemzően mondja: „A szibériai ólombányákban raboskodó talán könnyebb munkát végez annál, a ki ezen munkák legnagyobb részéből csak egy kötetet is áttanulmányoz“.¹

Nem is fogom terhelni a t. szakosztály tagjait e kéziratok egyenkénti megismertetésével, hanem csak arról a kézíratról akarok megemlékezni, a mely a birtokunkban levő alchymiai eszközökhöz fűződik, ezek leírását és rajzát tartalmazza. Más alkalomra hagyom, annak az érdekes kéziratnak a bemutatását, a mely a keletkezése idején (XVII. sz.) uralkodott alchymiai nézeteket és tanokat foglalja magában, s a melyet a kézirat neves szerzője, CSAKY ISTVÁN gróf, befejező soraiban nemzettörténeti életünk fontosabb mozzanatainak feljegyzésével, érdekessé tett.

A néhány meglevő készülék és eszköz leírását egy kis nyolczadrétű, 60 számozott oldallapból álló, német nyelven írott kis füzetben találtam összefoglalva, a melyet ösmeretlen szerzője, valószínűleg a füzetben talált évszám idején 1757-ben írhattott és látott el a készülék rajzával. Szerző a rajzban feltüntetett készülékét és a hozzávaló eszközöket „*Machina Magica et Vasa necessaria ad sequentes Operationes*“-nek nevezi, s pontokba összefoglalt rövid ismertetését a következő sorrendben és értelemben tárgyalja.

¹ FABINYI RUDOLF egyet. tanár: Múlt és jelen a chemiában. Orvos-term. tud. füzetek. 1892. év. II. füzet 44-ik lap.

Machina Magica.

„Numero 1. 2. 3. a Machina lencsáját mutatja, ezek közül az elsőnek 12 zoll, a másodiknak 14 zoll, a harmadiknak 16 zoll a Diametrumja. Végül egyes műveletekhez 16, 20 egész 24 zoll, sőt ennél nagyobbak is vannak, a

szerint, mily nagy tűzre van szükséged. Ezeket szükséges egyenlő távolságú distancziára felállítani, hogy az egyik Vocus a másikat s a Numero 4 Centrumát érhesse, a melyben a δ γ van. A Num. 5-be a spiritus párolog át; a Num. 6 közönséges friss vízzel töltött üveggolyó. Num. 7 tölgy vagy más keményfa, alapzatnak való darabok. Num. 8 egy homok Capella¹ Num. 9 vastag keményfa, mely a Capella czéljának megfelelőleg ki van esztergályozva, erre lesznek a lensék a Capellával együtt felállítva. Num. 11 egy állvány, a melyre a csésze helyezhető. Num. 12 egy üveg-tégely. Num. 13 egy üveg Capella. Num. 14 átluggatott, virágos üveg. Num. 15 közel egy liter firtartalmú üveg, *b* reá illesztendő. Num. 16 dugó. Num. 17 átluggatott üveg, *a*-hoz tartozik. Num. 18 zöld szemüveg, ha nemes kövekkel, vagy más fénylő tárgyakkal dolgozunk.

Nota. Megakarom jegyezni, hogy ha a felhevített készülék fölé gyorsan közelgő borus felhő jönne, a Machina három üvegjét rögtön borítsd be kalap, vagy tetőalakú, flannelle bélelt viaszos vászonnal, különben elrepednek. Ezt soha, egy philosophus sem magyarázta meg“.

Ezen itten felsorolt érdekes készülék és eszközök közül a három gyönyörű lenese, a 4. számmal jelzett lombik és sisakja, a 6. jelzett zöld üveggolyó tényleg megvan. A 12., úgyszinte a 13-al jelzett edények is megvannak, ezek azonban nem üvegből — mint a hogy azt a fűzetben leírva találjuk, — hanem kőagyagból formálvák. A lenséket tartó állvány nem a rajzban feltüntetett egyszerű kivitelben, hanem nagy gonddal összeállított, igen elmés szerkezettel bír, úgy, hogy az elhelyezett lensék különböző irányban forgathatók, előre és hátra tolhatók és emelhetők, ferde vagy vízszintes irányban állíthatók.

Mint minden alchymistának, úgy a fűzet szerzőjének is főtürekvése az volt, hogy a készülék segítségével megkaphassa az ősananyagot, a *prima materiát*. A prima materiából, az alchymisták szerint, a bölcsek mercurja készül, s ez eltér a közönséges higanytól, mert ha *bizonyos anyagot* hozzáteszünk, akkor a benne levő erő érvényre jut, s a nemtelen fémek ezzel ezüstté vagy aranyvá változtathatók. Az alchymisták állítása szerint e szernek nemcsak fémmemesítő hatása van, hanem ezenkívül még betegséget gyógyít, járványokkal szemben immunissá teszi az embert, az életet meghosszabbítja stb. stb.

¹ Capella (csésze).

Hogy a kis füzet írójának a készülékel csakugyan a prima materia megtalálása, s a bölcsek kövének előállítására, s ennek felhasználása volt a célja, legjobban kitűnik a szerző következő soraiból:

„Bevezetésül és Machinánk használatára nézve megjegyezzük, hogyan és mi módon készül a közönséges Spiritus Mercurij (a mely különben más módon soha sem alakítható primum Ensé). Tedd a közönséges $\text{S} \ddot{\text{y}}\text{-t}$ a hogyan a Machina 4 és 5-ikkel jelzett rajza mutatja, — a lombikba, elébe pedig helyezz Recipienst,¹ ezek mögé ismét vízzel töltött golyót Num: 6. NB. Ennek a golyónak nyitottnak kell lenni, és nem bedugva, és a mint fogy belőle a víz, tölts utánna. Ha mindez megtörtént, igazítsd Machinádat a napsugarának oly formán, hogy a harmadik Vocus pontosan érje a lombikban levő $\text{S} \ddot{\text{y}}\text{-t}$, hogy az melegével mozgásba hozhassa, s azt a sisakon keresztül hajtva, belőle „lényeket“ (spirit) alkosson. NB. A tapasztalt előtt különben ismeretes, hogy minden gyors és erős tűz ártalmas, miért is megjegyzendő, hogy a Machinának úgy kell felállítva lennie, hogy a Vocus azonnal el ne érhesse a lombik belsejét, és csak lassan-lassan közelítendő, a mikor is a lombik tartalma teljes erejével emelkedik, és a szedőbe mint Spiritum vagy Aqua Viscosa megy át, a melynek ereje és hatalma van arra, hogy a fémestesteket „prima materiává“ alakítsa át, azaz a testeket eredeti természetes őállapotukba terelje vissza, hogy a testi anyagból szellemi anyagot alkosson, és azt az Artisták további céljaira és használatára megfelelővé tegye. Ha a Spiritus Mercurii a mi Magicus természetes tűzünk hatásának lesz kitéve, ismét Metallikus kővé coagulálódik, azután pedig ugyancsak Magicus természetes tűzünkkel Vitrummá olvasható, a melyet Philosophiai üvegnek vagy kőnek neveznek,² s a melylyel egyenként nagy dolgok vihetők véghez.“

Ilyen módon írja le a kis füzet szerzője a bölcsek kövének előállítását. Hogy ez, készüléke segítségével sikerült-e neki, arról nem emlékezik meg, hanem inkább áttér a bölcsek kövé-

¹ Szedő.

² Bölcsek köve.

nek alkalmazására, melyekből szemelvények alakjában kettőt mutatok be.

„Ad Corpus Humanum.

Tégy tehát ezen vitrumból egy darabkát egy pohár borba, hagyd ezzel 12 óráig állani, s igyad ki, s várd be az izzadást; úgy ez a Patiensnek, valamint vizeletének sok tisztátalanságát fogja kihajtani s az illetőt Isten segedelmével helyre fogja állítani.

Contra pestem.

Pestis járvány idején és inficiált levegőben ez egy „Universalis Medicina“ stb. stb.“

Midőn e kézirat, s a bemutatott eszközök ismertetésének rövid összefoglalását befejezem, megragadom az alkalmat, hogy pár szóval egy másik hazai alchymistáról megemlékezzek, a kinek nem annyira alchymiai nézetei, mint inkább eredetisége mellett, a kézirat keletkezése kelt az érdeklődőben figyelmet.

II.

Régiségekben vetélkedő hazánk templomainak egyike a Gömörmegyében levő csetneki evangélikus templom. Az ott talált feliratokból azt tartják, hogy a templomot 1272-ben kezdettké építeni.

E templomot nemcsak az ott található műemlékek teszik gazdaggá, hanem jóval a protestantizmus előtti időkből származó több ezer kötetből álló könyvtár is. E könyvtárban „Pandora“ czímmel érdekes kéziratot találtam. A kézirat kis nyolczadrétű lapokból áll, s bőrsarokkal ellátott fatáblákba van kötve, a melyeken kívül-belül viaszpecsétek és ezek nyomai láthatók. Tartalma, német nyelven sűrűn tele írott és rajzokkal ellátott 89 oldallapból, — néhány üresen hagyott lapból áll, a melyekhez néhány, későbbben megjelent philosophiai verset tartalmazó lap van utólag beragasztva.

A kéziratot 1599-ben id. ROZSNYÓI PÉTER selmeczbányai aranyolvasztó írta, illetve, a mint megjegyzi, egy öreg Philosophus által 1543-ban írott könyvecskéből másolta le 21 napi munkában. A kézirat a bőlesek kövével, mint isteni adomány-

nyal foglalkozik, s tartalma csak nagyjában egyezik meg az 1598-ik évben, ismeretlen szerzőtől írott, Baselsen kiadott „Pandora“ című ugyancsak az említett könyvtárban talált művel.

Miután H. Kopp az alchymia és a chemia történetének classikus írója művében¹ egy 1582-ben kiadott hasonló című műről tesz csak említést, nem lehetetlen, hogy a csetneki könyvtárban talált, s 1598-ik évben nyomtatásban megjelent mű, az említett „Pandora“ című nyomtatványnak második kiadását képezte. Mivel pedig a kézirat tartalma némileg megegyezik a baseli kiadvánnyal, s mert a kézirat írója arra hivatkozik, hogy azt egy öreg Philosophus 1543-ban írott könyvecskéjéből másolta, — az említett kézirat úgy tekinthető, mint a baseli kiadvány egyik eredeti kézírata.

A szellemi tévelygés mezején járó alchymistáknak téves nézeteik, felfogásuk daczára a chemia sokat köszönhet. Mint a chemia történetének lapjain megörökített adatok igazolják, az alchymióval foglalkozók közül egyesek, munkálataik közben néha olyan jelenségekre bukkantak, a mely figyelmüket felkeltötte, műveleteiket más irányba terelte, s ezzel érdeklődésük a valódi tudomány iránt megfogamzott, s csalhatatlan tudományvá nevelődött.

¹ H. Kopp. Die Alchemie II. k. 368. l.
